

תנועת המוסר והמימוש העצמי

תנועת המוסר הייתה תנועה שפעלה במזרח-אירופה החל מאמצע [המאה ה-19](#) ועד [למלחמת העולם השנייה](#). מייסד התנועה היה רבי [ישראל מסלנט](#). תלמידיו הקימו רשת ישיבות מסועפת, ונוצרו מספר זרמים בתנועה. התנועה חוללה שינוי בסדרי לימוד התורה והשפיעה על המיקוד הערכי בעיקר בקרב היהדות החרדית. אחד הענפים שמיצה והקצין את דרך התנועה הוא זרם נובהרדוק בראשות הרב יוסף יוזל [הורביץ](#).

Comment [1a]: 1850-1919.
מגדולי מפיצי [תנועת המוסר](#), תלמיד הרב [ישראל סלנטר](#), ומייסד [ישיבת נובהרדוק](#), שביססה את בניית אישיותם של חניכיה על מוסר ועבודת מידות מעשית.

תנועת המוסר ראתה את עצמה כחלק בלתי נפרד מן היהדות המתנגדית ולגר"א היתה בקרב יהדות זו סמכות עליונה.

גר"א - אבן שלמה פרק א סעיף ב

עיקר חיותו של האדם להתחזק תמיד בשבירת המידות, ואם לאו למה לו חיים.

מהי המשמעות של הדרכה זו ולאן היא מוליכה את חיי הרוחניים של האדם? מה בין זה לבין המימוש העצמי עליו דנו בשבוע שעבר? קו מחשבה זה מפותח על ידי הסבא מנובהרדוק.

מדרגת האדם ח"א עמוד ג

"מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, כי ביום אכלך ממנו מות תמות." ויתכן שהדברים האלו לא נאמרו בגדר ציווי ואזהרה, אלא בגדר עצה; כלומר: אני משיאך עצה, שלא תאכל מעץ הדעת, כדי שלא יתעוררו בך הטבע והתאוות, כי יודע אני, שאם יתעוררו בקרבך, אזי לא יהיה בכוחך לנצחם, ואז בהכרח הוא שתמות. ולא בתור עונש, אלא בעבור שהטבע ימשול בך, ודבר טבעי אינו יכול לחיות חיי נצח מצד עצמותו.

מה תוכנה של העצה? מהי השלכתה על חיי האדם היום? מהי אומרת על "מדרגת האדם"? הם היא משדרת אופטימיות? למה, לדעתכם היה צריך להוציא את הפסוק מכלל אזהרה ולהעתיקו לכלל עצה?

אחד התחומים שעסקה בהם תנועת המוסר רבות הוא ענין הנגיעות. מייסד התנועה שורר את שירו המפורסם בענין זה עצמו:

ר' ישראל מסלנט

האדם חפשי בדמיונו, ואסור במושכלו;
דמיונו מוליכו שובב בדרך לב רצוננו....
אוי לדמיון, אויב הרע הלזה!
מידינו הוא, בכוחנו להרחיקו,
בתתנו און קשבת אל השכל,
להשכיל על דבר אמת, לחשב שכר עבירה נגד הפסדה.
ומה נעשה? הדמיון נחל שוטף, והשכל יטבע
אם לא נולחנו באניה, היא רגשת הנפש וסערת הרוח....

נסו לבאר את פשר המאבק בין הדמיון והשכל. איפה משתלב כאן הרצון – לצד מיהו? איך מתמודדים? מה מתבקש מהנחות אלו ביחס לתיקון האדם? בנובהרדוק – דברו על כך בגלוי ובבוטות:

תנועת המוסר ח"ד עמוד 300

מי שרוצה להגיע לאיזו מדרגה עליו להצטייד בשלוש אצבעות משולשות:
אחת – כלפי העולם.
אחת - כלפי ביתו.
אחת – כלפי עצמו, והאחרונה קשה מכולן.

אחד מן הקשיים במאבק העצמי קשור לסוגיית 'הנגיעות'.

תנועת המוסר ח"ד עמודים 310-309

על ההונאה העצמית סיפר את המשל הבא:
משל בקונטרולר [פקח] שבא לעשות חיפוש אחר סחורות מוברחות בביתו של סוחר אחד. והנה יצא הסוחר לקראתו בצהלת פנים ופתח לפניו את כל מחסניו ומסתריו ועשה עצמו כאילו עוזר לו בחיפושיו. תוך כדי כך הצליח להעלים ממנו את מקומות המחבואים של הסחורה המוברחת. הפקח בראותו את אדיבותו ועזרתו של הסוחר, סמך על יושרו, וקבע בוודאות שלשווא האשימוהו בהברחה אסורה.

בארו את המשל והנמשל. מהי הבעיה הגדולה שמציבה השקפה זו בדבר יכולת האדם למצוא את האמת.

דוגמא המזכירה משהו מן העולם הפוליטי הוא מוצא בפרשת המרגלים:

מדרגת האדם ח"א עמוד נ

ולכן המרגלים, שהייתה להם נגיעה לתעות ולתלות החיסרון בארץ, כי ארץ אוכלת יושביה היא, שפחדו שאם ייכנסו לארץ יסלקו אותם מנשיאותם

מדרגת האדם

על האדם לחשוך עצמו תמיד שמא הסיבה הראשית לפעילותו הוא מידותיו הרעות. גם כאשר מתעורר בו רצון לעשות מעשה טוב – עליו לבחון אם המניע שלו הוא הטוב או יסוד עצמי. הנטייה הראשונה תמיד חשודה שבאה ממקור לא טוב.
הנביא אומר 'מעלה מנחה דם חזיר, מזכיר לבונה מברך און' – לפעמים מעלה אדם מנחה, ורוצה לקרב את עצמו לעבודת ה' ולהתעלות במדרגה בתיקון המידות על ידי זה והאמת היא - דם חזיר, שעוד מטמא עצמו יותר על ידה. אדם מחליף עבירה למצוה ומצוה לעבירה ומהפך הקערה על פיה. מתכבד בקלון חבירו – באמתלה לגנות את הרע ולא לקבל ממנו השפעה; רודף אחר שררה – כדי שיוכל להביא תועלת לצבור; אינו בורח מן הכבוד משום שהוא רואה בבריחה כאילו רודף אחר הכבוד. מקיל בקיום מצוות וממעט בעבודת ה', משום צניעות שלא יהיה מחזי כיוהרא. גומל אדם חסד עם חבירו כדי לצודו ברשתו. דן את חבירו לכף זכות משום שמור לי ואשמור לך....

אז איך אפשר לדעת? איך ניתן למצוא את האמת? ומה יהיה המדד לכוונה הנכונה אם תמיד ניתן וצריך לחשוף? בנובהרדוק הוצעו לכך שתי הצעות: השתחררות מן הנגיעה והפתרון הפשוט הבא:

תנועת המוסר עמוד 345

לפעמים היה בוחן במקרה כזה – לאיזה צד נוטה רצונו, ומכאן היה מכריע לצד שכנגד...

לעומת החשד התמידי של נובהרדוק אנו מוצאים אצל הרב קוק:

אורות התורה פרק י סעיף ב

האדם הישר צריך להאמין בחייו. כלומר שיאמין בחיי עצמו והרגשותיו ההולכות בדרך ישרה מיסוד נפשו, שהם טובים וישרים ושהם מוליכים בדרך ישרה. התורה צריכה שתהיה נר לרגלו, שעל ידה יראה את המקום שישם הטעות עלולה, שלפעמים תתע הנפש בתהו לא דרך. אבל המעמד התמידי צריך להיות הבטחון הנפשי. האיש הישראלי מחויב להאמין, שנשמה אלהית שרויה בקרבן, שעצמותו כולה היא אות אחת מן התורה. ואות מן התורה היא עולם מלא...

מה תפקיד התורה לפי האמור בסעיף זה? כצד עולים דברים אלו עם תפיסת הרב קוק בסוגיית המימוש העצמי? מהי תפיסת המציאות הרמוזה בסעיף המצדיקה אידיאולוגיה זו? הניתן להצביע על חולשה מובהקת להולכים הנ"ל? היש בדברים הבאים של נובהרדוק כדי לחדד חולשה זו?

תנועת המוסר ח"ד עמוד 300.

מעולם לא חשבתי בשום דבר אם יכול אני לעשותו אם לאו. אלא מחשבתי תמיד היתה אם צריך אני לעשותו אם לאו.

עמדה אישית זו היתה הקו המוצהר של התנועה ומומשה בערך של 'זיכוי הרבים':

בתחילת דרכו הושפע הרב קוק מאוד מתנועת המוסר ואף ראה את ר' ישראל מסלנט [למרות שכלל לא נפגש עמו] כרבו המובהק. על רקע זאת ניתן לראות את הפיסקה הבאה שנכתב על ידו בצעירותו.

מוסר אביך פרק ב סעיף א

תנאי גדול התנה החסיד ב"חובות הלבבות" עם הנפש שתתרצה לקבל מרירות הסם. וזהו דבר מוכרח מאד, וכל-זמן שיאמר לעצמו שלום שלום, ורק בנועם לבד ילך באורח סלולה, הוא קרוב אל המכשול, כי יותר יש לחשוף את הדמיון, שמפני שאיני חושש כ"כ אם לא יעזוב הדרך הרע מתוך כך אינו מצטער בקרבן, משנאמר שתומ"י מבין ומכיר את השביל הטוב איך להנצל. ומ"מ אחרי הרצון והקבלה לסבול מרירות הסם אין זה דבר מוכרח שיהי' דוקא סם מר, כי הרבה סמים מתוקים ישנם. ועכ"פ שאין מרירותם גדולה. וביותר באהבת הבריאות יומתק הסם אצל המקבל.

היש בדברי הרב קוק אלו כדי לשמש מעין גשר ופשרה בין הקולות השונים?